

A prágai kongresszus.

I.

A szabad keresztények és vallásos liberálisok nemzetközi kongresszusa Prágában.

(The International Congress of Free Christians and Religions Liberals.)

Folyó év szeptember 4-től 8-ig folyt le Prága történelmi jelentőségű városában a Szabad Keresztények és a Vallásos Liberálisoknak 7-ik kongresszusa. Hatalmas újjáéledése volt ez a kongresszus a háború után ellankadt szabadelvű keresztény gondolatnak. A jövőbe vetett rendületlen reménységgel hagytuk ott a kongresszus izzó termeit s az a szent meggyőződésünk alakult ki, hogy a szabadelvű keresztény felfogásnak nagy jövője van. A kongresszuson tartott felolvasásokban, előadásokban és vitákban ellenállhatatlan erővel domborodtak ki a kereszténységnek minden dogmától és felekezeti elfogultságtól mentes örökkévaló igazságai s reménységet nyújtottak arra, hogy a liberális irányzat a legközelebbi időben hatalmas erővel fogja diadalútját megfutni Európa országaiban és a világ többi részeiben. Ezt az állításunkat tényekkel kívánjuk bizonyítani.

Az első ilyen tény a Cseh köztársaságban az utóbbi hat év alatt végbement vallásos mozgalom. Csehország politikai felszabadulása magával hozta a vallásos lelkiismeret megmozdulását; élénk bizonyosságául annak, hogy vallásos szabadelvűség nélkül nincs igazi politikai függetlenség sem. Ennek a lelki törvényszerűségnek kell tulajdonítanunk azt, hogy a felszabadult Csehország a Hus János szellemi hagyatékának életreébresztésével azonnal hozzáfogott egy szabad nemzeti egyház megalkotásához. Eleinte azt remélték, hogy a pápával egyetértésben sikerülni fog valamelyes reformokat életbeléptetni a róm. kath. egyházban. Ez a terv azonban meghiusult, aminek következtében a történelmi, politikai és vallás-erkölcsi lelki kényszernek engedve, rövid néhány év alatt csaknem másfél millió ember tért ki a római katolikus egyházból s lett az új egyház tagja. Az új egyház vallásos felfogása még nincs mindenben kialakulva. Itt is van egy orth. irányzat, amely

fenn akarja tartani a római egyház és a protestáns orthodoxia régi dogmáit, de van egy liberális áramlat is, mely a szabadelvű irányzat követésére és elfogadására mutat hajlandóságot. A cseh nemzeti egyháznak a kongresszuson való részvétele arról tett tanúbizonyságot, hogy dr. Farskynak, nemrég elhunyt főpapjának, végső rendelkezését megfogadva, a liberális vallásos irányhoz csatlakozott s ha még volnának is olyanok, akik ettől idegenkednek, a kongresszus fényes sikere bizonyára óriási lökést adott a szabadelvű irányzat megerősödésének.

A másik, jelentőségében még fontosabb tény a következő. A kongresszuson megjelentek a német protestáns theológia ma élő legnagyobb alakjai, nemcsak megjelentek, hanem felszólalásaikkal tanúságot tettek a kereszténység szabadelvű felfogása mellett s a kongresszus fényét, szellemi és erkölcsi nivóját oly magas színvonalra emelték, amelynél magasabbról semmiféle vallásügyi kongresszus még csak nem is álmodhatik.

Felemelő reménység a jövőre, hogy egy *Otto Rudolf* a maga mély vallásos hitével, elbűvölő szuggesztív egyéniségével és nagy tudásával, egy *Niebergall Frigyes* a modern szabadelvű valláspedagógia atyja, egy *Baumgarten*, egy *Hermelink*, mindannyian az európai tudományosság fényes nevé, kolosszusai, *Marburg*, *Kiel*, *Königsberg* világhírű tudós tanárai szükségét érzik annak, hogy épen a vallásos liberálisok kongresszusán jelenjenek meg és ott hallassák szavukat. Az idők jele, hogy ezek az emberek vallást tesznek a Jézus evangéliumának minden felekezetiesség, dogma és orthodoxia fölött álló igazságai mellett. Amint ebből is látható, a szabadelvű keresztény gondolat a viláért sem a múlté, amint némelyek hinni és hirdetni szeretik, hanem igenis a jelené és a jövőé. Az őz *Niebergall* gyönyörűen kifejtette egyik előadásában, melyet később teljes szövegében közölni fogunk, hogy amiért napjainkban az orthodoxia ismét felütötte fejét, ettől nem kell megijedni. A szellemi élet haladásában mindenütt vannak visszaesések, ezek azonban csak arra szolgálnak, hogy még nagyobb lendülettel haladjon előre a vallásos felvilágosodás, a lélek bensőségére támaszkodó, megtisztult evangéliumi vallásosság.

Egy harmadik tanulság, amellyel Prága szolgált, a következő. Megtanított ez a kongresszus arra, hogy a vallásos liberálizmus nem egy szétfolyó határozatlan jelentésű jelszó, hanem egy határozott tartalmú, sajátos célok megvalósítására törekvő, vallásos

irányzat. Ezt különösen a németek emelték ki igen helyesen, akik formát és körülhatárolt tartalmat adtak a liberáлизmusnak, amely az angolok és amerikaiak kezelésében túlságosan szétfolyó lett jelentésében.

A liberáлизmus eszerint nem azt jelenti, hogy ki-ki a maga egyéni ízlése szerint botorkáljon messze fénylő vallásos ideálok után, hanem jelenti az evangélium szellemének elfogulatlan, dogmáktól és felekezetiességtől mentes megvalósítását elméletileg és gyakorlatilag egyaránt. Ebből a határozott tartalomból az a határozott köteleesség is következik, hogy ne hagyjuk a mi vallásos értékeinket a nemtörődömség és közöny által, amelyek minden tulzott szabad-elvűségnek a kísérő árnyékai, elkallódní, hanem minden erőnkkel, egy akarattal és egységes eljárással megvalósítani.

*

Ezeknek előrebocsátása után a kongresszus lefolyásáról a következőkben számolunk be: A kongresszust W. H. Drummond titkár és a Csehszlovák helyi bizottság megbízásából Dr. Capek Norbert hívták össze. Dr. Capek és neje állanak annak a szabadelvű, unitárius jellegű mozgalomnak az élén, amely a nagy vallásos újjászületésben Csehországban napról-napra gyarapodik és hatalmas lendületet vett. Az angol és amerikai unitárius Társulatok erkölcsileg és anyagilag támogatják a mozgalmat. Vettek egy kétemeletes házat a mozgalom számára, a város szívében, mely missziói célok szolgálatában áll. Ebben a házban van az unitárius könyvkereskedés, melyben szabadelvű vallásos könyveket árúsítanak és terjesztenek. A kongresszus alkalmával fölvetődött egy templom építésének elkerülhetetlen szükségessége. Újylátszik, hogy a templom angol és amerikai segítséggel rövid időn belül felépül.

Visszatérve a kongresszusra, szeptember 4-én, vasárnap nyílt meg két Istentisztelettel, amelyek egyike az új cseh egyház templomában Prohacka püspök vezetésével folyt le. A vendégek közül rövid beszédet tartottak az Istentiszteleten Dr. E. Shippen bosztoni unitárius lelkész és Dr. Drummond az Angol Unitárius Társulat misszionáriusa, a kongresszus titkára. Mindketten megemlékeztek Hus János korszakalkotó nagy munkájáról, amelyet a vallásszabadság érdekében kifejtett. A másik Istentiszteletet Dr. Capek, az unitárius misszió vezetője tartotta Prága egyik legnagyobb termében. Itt rajta kívül beszédet tartottak Ramsden fokvárosi lelkész és

Walbaum Rudolf németországi lelkész. Este 7 órakor történt meg a kongresszus hivatalos megnyitása Prága városának legnagyobb termében óriási közönség jelenlétében. E megnyitó ülésen Prasek Ferdinand parlamenti képviselő és Dr. Prohacka a cseh nemzeti egyház püspöke elnökölték. A gyönyörű orgonajáték után elhangzott a gyűlést megnyitó beszéd, amely után 12 állam képviselője mondta el üdvözlő beszédét, amelyek mindenikét cseh nyelvre is lefordították a közönség számára. Ez üdvözetek közül bennünket az a kettő érdekel, amelyek *Dr. Boros György* részéről, a romániai unitárius egyház képviselőjében és *Józan Miklós* budapesti unitárius püspöki vikárius részéről, a magyarországi unitárius egyház képviselőjében hangzottak el. Mindkét üdvözetet tapssal fogadta a nagyszámú közönség.

Hétfőn délelőtt kezdődött meg a kongresszus 5 percig tartó csendes inádkozással, amelyet a következő napokon is a gyűlések megnyitása előtt mindannyiszor megismételt az egybegyűlt közönség. A hétfői gyűlésen az elnöki széket *Dr. Rade Márton*, marburgi egyetemi tanár töltötte be, aki a kongresszus alelnöke is egyttal. Az első tárgy volt: megemlékezés a szabadelvű kereszténység időközben elhalt kiváló képviselőiről, ezek között elsősorban Dr. K. H. Roessingh leydeni egyetemi tanárról, a kongresszus korán elhunyt nagynevű elnökéről. Dr. Roessingh 1925-ben halt meg alig 39 éves korában s utolsó munkájában, melynek címe: A modern gondolkodás hozzájárulása a vallásos haladáshoz, hatalmas erővel mutat rá, a szabadelvű vallásos gondolat jó feladataira. Ezenkívül megemlékeztek Dr. Jean Vienot-ról, a franciaországi szabadelvű vallásos mozgalom vezérééről, Dr. Carpenter Estlin Józsefről, a híres oxfordi unitárius tudósról és végül Dr. Farsky-ról, a cseh egyház említett pátriarchájáról. E megemlékezések után Rade professzor tartotta meg elnöki megnyitóját, melyet alább egész terjedelmében közlünk.

A kongresszus első tárgya, mely az egész délelőtti programot kitöltötte, a következő volt: *A filozófia és a lélektan befolyása az életszemléletre és az Isten eszme kialakulására*. E tárgy előadásában hárman vettek részt: *Dr. Kozak* prágai egyetemi tanár, aki a filozófia és a vallás kapcsolatát fejtette ki, *Dr. H. Wijngaarden* amsterdami tanár, aki az újabb lélektani kutatások eredményére mutatott rá a vallás szolgálatában és végül *Dr. Varga Béla*, aki az Isten eszmére vonatkozó újabb irodalomról tartott összefoglaló

előadást. Mindhárom előadáson a vallás önállóságának, a szellemi világ függetlenségének a gondolata vonult végig. Az utóbbi előadást alább egész terjedelmében közöljük.

Az első nap délutáni programját Comenius-ról és azután a csehszlovák egyház eredetéről, céljairól és törekvéseiről szóló előadás töltötte ki.

A következő napon, szeptember 6-án érdekes előadást hallottunk a modern Franciaország egyik kiváló vallásos vezérével, amely után következő tárgy volt: *Imádság, vallásos kultusz és ennek hagyományos formái a mai vallásos szükségletek szempontjából megítélve*. Az előadások folyamán érdekes bepillantást nyertünk a csehszlovák egyház egyik papjától az ő új egyházukban gyakorolt vallásos szertartásokról. A másik két előadó közül Tschirn wiesbadeni lelkész a vallásos kultusz művészi összhangjáról, Vaughan angol unitárius lelkész pedig az Istentisztelet közvetlenségéről és közérthetőségéről értekezett.

Az érdekes tárgyhoz hozzászólt *Dr. Otto R.* marburgi egyetemi tanár s körülbelül a következőket mondta: a vallásos kultusz kérdése soha sem volt fontosabb, mint napjainkban. Ez a kérdés az egész világon mindenütt izgatja a közvéleményt. A kultusznak olyannak kell lennie, hogy az egyes teljesen olvadjon bele az egész gyülekezet közösségébe, hogy érezze meg Istennek és Jézus szellemének misztikus jelenlétét, hogy teljesejék be az ő mondása: Ahol ketten, avagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük. Megdicsérte a csehszlovák nemzeti egyház vasárnap tartott Istentiszteletét, amelyben ez az elv érvényre jutott. Ő maga behatóan foglalkozik jelenleg a protestáns kultusz reformjával s erről a tárgyról több művet is tett közzé. Előadásának szuggesztív ereje a hallgatóságra mély benyomást tett.

A délutáni programot egészen lefoglalta *Hermelink* professzor „Hus János és jelentősége a modern vallásos gondolkozásra“ című előadása. Ugyanezen nap estéjén nyilvános gyűlés volt a nagy közönség számára, amelynek programjából ki kell emelnünk a megjelent nagyszámú közönség pompás közös énekét, továbbá *W. Rhondda* bringhtoni lelkész és *Niebergall* professzor előadásait.

Az előbbi meggyőzően fejtette ki, hogy amíg a társadalmi osztályok között fennálló ellentétek el nem enyésznek, a válaszfalak le nem dőlnek, vagyis amíg a kereszténység társadalmi alap-

elvei nem lesznek uralkodókká az egész vonalon, addig a keresztény egyházak mai munkája csak félmunka. Fejtegetéseit az Istenországának megrajzolásával végezte, amikor az emberek egy közös érzésben felolvadva, egy akarattal fogják keresni azt. Niebergall professzor előadásának címe: Apák és fiuk a teológiai gondolkozás fejlődésében. Szellemesen mutatta ki benne, hogy a teológiai gondolkozás fejlődése azt mutatja, hogy a nagyapák unokáiknak nyújtják kezöket fiaik fején keresztül. Az ő mesterei orthodoxok voltak, ő liberális lett, tanítványai között szintén sok az orthodoxok száma, de egészen biztosra veszi, hogy ezeknek a tanítványai ismét csak liberálisok lesznek. A szellemi élet állandó hullámzást mutat. A visszaeséseket annál nagyobb fellendülés és haladás szokta követni. Minél nagyobb a visszaesés, annál hatalmasabb erővel fog tért hódítani a vallásos szabadság és felvilágosodás gondolata.

A harmadik nap tárgya: „*A modern vallásos nevelés*“ volt. Az első előadó *Dr. Carola Barth* Kölnből, aki különösen a serdülő ifjúság vallásos oktatásáról beszélt, amelynek főcélja az, hogy egyfelől a vallás iránti érzéket ébrentartsa, másfelől pedig, hogy eltávolítsa azokat az akadályokat, amelyek megakadályozzák a sikeres munkát. Minden vallásoktatás feladata az, hogy az ifjúság vallásos életerejét a lehető legteljesebb mértékben kifejlessze, mégpedig spontán módon a külső tekintély befolyásának és a lelkiismereti kényszernek elkerülésével. A tanítónak őrizkednie kell attól, hogy hűvös objektivitással pusztán csak „tananyagot“ közöljön. Az olyan oktatás, ahol a tanító személye háttérbe szorul, lehet sikeres az ismeretek közlésében, de a hatás és az akarat megindítása szempontjából teljesen elveszett. Az ifjúság élni és lelkesedni akar s ha nem látja ezt a tanítójában, ez csak akadálya lehet mindennek. Ezért a tanítónak ismernie kell az ifjúság lelki világát. A lélektan, amely a serdülő ifjúság lelki fejlődésével foglalkozik, megtanít arra, hogy a 15. és 18. közötti évek döntő jelentőségűek az ifjú vallásos személyiségének kialakulása tekintetében. A magikus alapokon nyugvó gyermeki vallás ebben a korban megrendül a vallási csalódások, az erkölcsi konfliktusok és a kételkedés következtében, ami a hit és a tudás egyensúlyát jelentékenyen megzavarja. Ebben az esetben a tanító hatást csak úgy érhet el, ha teljes őszinteséggel letárgyalja és átgondolja az ifjúsággal közösen mindazokat a kérdéseket, amelyek őt kínozzák. Különösen nehéz ebben a tekintetben

a természettudományok tárgyalása, amikor is óvakodnia kell a vallás olcsó, vásári apológiájától. Vigyázni kell arra, hogy ne fejlődjék ki az ifjú lélekben egy látszólagos ájtatosság, amely mögött semmi komoly tartalom nincs.

A következő előadó *Dr. Capek Norbert*, amely után *Niebergall F.* az ő bámulatos precizitásával jellemezte a vallástanítás föladatait és tárgykörét. A kérdéshez hozzászólt *Dr. Kiss Elek* is, hangsúlyozván az erkölcsi nevelés fontosságát, mint a vallásos nevelés kiegészítő részét.

A kongresszus utolsó ülésének végén a tisztikar megújítása és egyéb a kongresszus jövő megrendezésével kapcsolatos kérdések kerültek elő. Elnöknek megválasztották *Taft* urat, az Amerikai Egyesült-Államok volt elnökét, jelenben az Egyesült-Államok legfőbb törvényszékének elnökét. Melléje egy hét tagból álló végrehajtó bizottságot választottak. A kongresszust egy közös Mi Atyánk... rekesztette be. Ugyanezen nap délutánján a *nők szövetsége* megkoszoruzta Masaryk köztársasági elnök elhunyt feleségének sírját, amely után külön ülést tartott a nőszövetség, ahol *Dr. Boros Györgyné* a romániai unitárius nőszövetség munkájáról, *Mihalovits Lászlóné* pedig a magyarországi unitárius nők munkájáról számolt be. Ezt követte az ifjúság gyűlése.

Mielőtt befejezném ezt a rövid tudósítást, mely csak vázlatosan adja vissza a kongresszus lefolyását, szeretnék még megemlékezni arról a feledhetetlen félóráról, amelyet *Otto Rudolf* társaságában külön is eltölthettem. A kiváló tudós melegen érdeklődött a mi viszonyaink iránt. Egyébként pedig kitűnően ismeri Erdély vallásos fejlődésének minden részletét. Kijelentette, hogy nagy szimpátiával viseltetik az erdélyi unitáriusság iránt, amelyet úgy tekint, mint a reformáció munkájának egyenes folytatását és legméltóbb befejezését. Ezt különösen hangsúlyoznunk kell akkor, amikor akad kiváló erdélyi származású egyházi férfiú, aki az unitarizmust a 18-ik századbeli racionálizmus szülöttének akarja tekinteni minden történeti alap és bizonyíték nélkül.

Közelebbről érdeklődött továbbá Istentiszteletünk rendje és módja iránt és sajnálattal hallotta, hogy nincs régi eredeti liturgiánk. Figyelmeztetett a racionálizmus egyoldalúságának veszedelmére s ellátott jó tanácsokkal, hogy miként lehetne egy liturgiát nálunk is bevezetni és meggyökereztetni, amint ő tette az egyik marburgi templomban, ahol az Istentisztelet immár három éve az

általá bevezetett liturgia alapján történik. Mielőtt búcsut vettünk egymástól, a lelkekre kötötte, hogy tartsunk fenn összeköttetést vele és kollégáival. Az összeköttetés állandó, jövő kiépítése érdekében szükségesnek látná, hogy küldjünk a marburgi egyetemre egy-egy teológust, akinek ellátásáról és gondozásáról túlnyomó részben az ottani teol. fakultás gondoskodik.

Örömmel számolok itt be erről az örvendetes eseményről, mely bizonyára új lendületet fog adni szellemi haladásunknak és megerősödésünknek.

Legyen szabad ezzel kapcsolatban még csak azt említem meg, hogy Németország több helyén örvendetes fellendülés mutatkozik az unitárius mozgalomban. Wiesbaden, Köln, Frankfurt a/Main azok a gócpontok, ahol a mozgalom erősödik. Folyóirataikból az látszik, hogy vallás-erkölcsi világnézetük még nem olyan kialakult, mint a mienk, ami annak tudható be, hogy nincs olyan szilárd történeti alapjuk, amelyre támaszkodhatnának, mint nekünk. Vannak közöttük tulzó radikálisok, akik a vallásos elemet háttérbe akarják szorítani az erkölcsi mellett. A nézetek tisztázása azonban már is annyira megérlelte a mozgalmat és annyira kidomborodik benne az evangéliumi szellem, hogy nagy reménységgel tekinthetünk jövője elé.

Dr. Varga Béla.

II.

A prágai vallásügyi kongresszus megnyitó beszéde.

Mondotta: *Dr. Rade Márton* marburgi egyet. tanár, elnök.

Mit akar a mi kongresszusunk?

Mióta 1913-ban a kontinensen Párisban utóljára együtt voltunk, a világháború a mi nemzetközi összejevetelünk sorozatát megszakította. Ma egész új helyzet előtt állunk. Két más nemzetközi vallásos kongresszus: *Stockholm* és *Lausanne*, megértette ezt a helyzetet és gyorsan jelentőségre emelkedett. Örökre fontos jelszót adott ki: *Life and Work! Faith and Order!*

Life! Élni akarunk és nincs élet, amely az életre méltó volna, vallás nélkül. *Work!* Nem vallás az, melynek van élete, de nem hat és nem teszi munkáját. *Faith!* Hit, a titok az összes vallások életében, sőt maga a vallás. *Order!* Ez a vallás, a legbelsőbb, amije az embernek van, az emberiség történelmében másképp nem lehet-